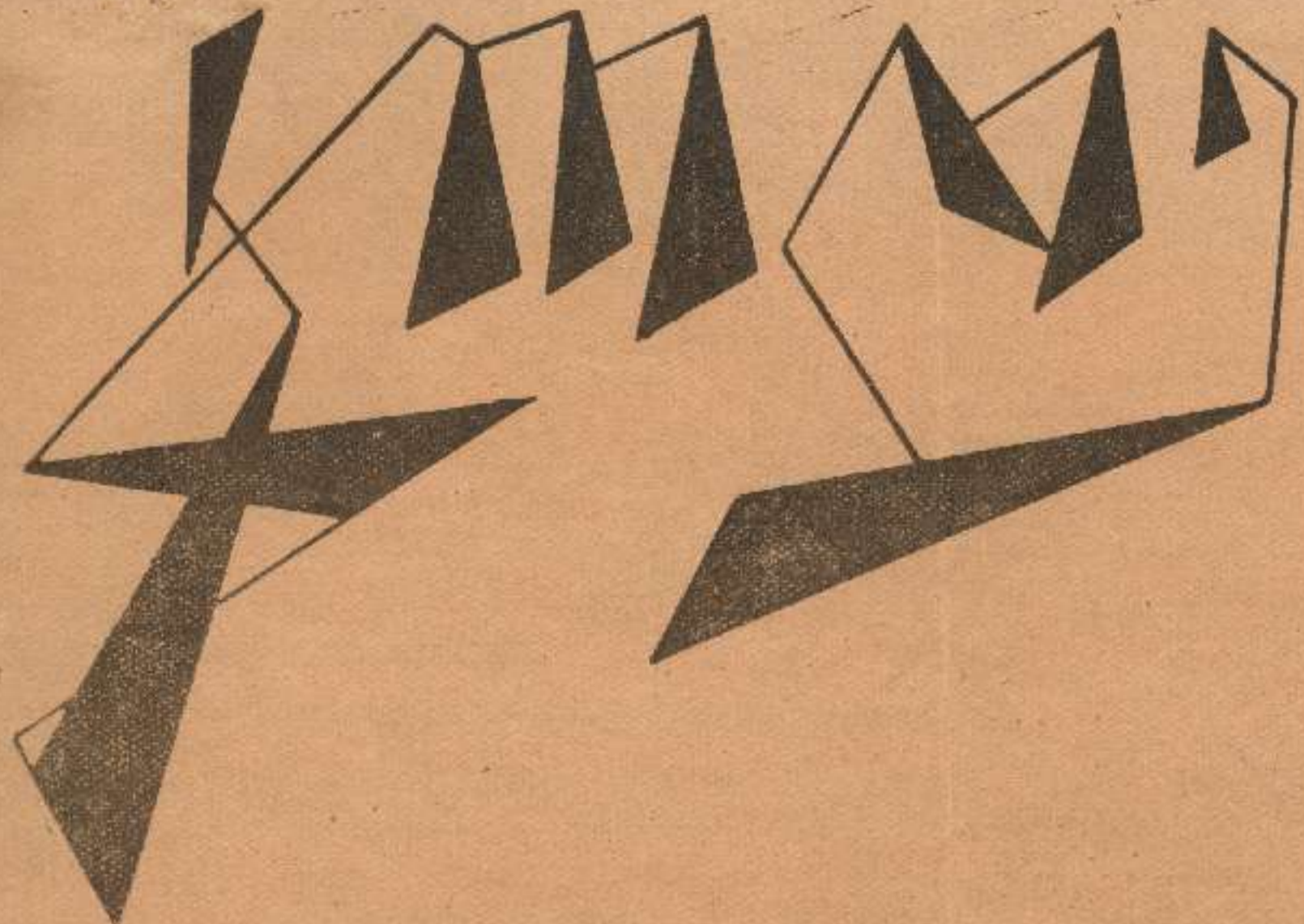

3-67

ფოტო-კვანძული ფურცელი

№ 25

ფელიწადი მონა

ფურცლის №	
კვანძის №	
ფოტოს №	
ფურცლის №	
ფურცლის №	

ფასი 10 კაპ.

33(05)
3-67

№ 25

16 თიბათვე 1913 წ.

მიიღება ხელის მოწერა: მუხი 1 წლ., — 5 მან. 6 თვ. — 2 მ. 75 კ., 3 თვ. — 1 მ. 50 კ., 1 თვ. — 50 კ. სოფლის მასწავლებელთ, სამკითხველოებს და უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლეთ დაეთმობათ 4 მან.

ქოველ კვირული საზოგადო-ეკონომიური და სალიბერატურო შუროალი

რედაქცია ღიაა 10 - 3 საათ.

მისამართი: თბილისი, Габасвский пер. № 3 რედაქცია „კლდე“. დეპეშისა: თბილისი კლდე.

ს ა რ ჩ ე ვ ი შეთაური. ქართული სახალხო თეატრი. — * * * სა. უვავილები. — ეკალისა, ადამიანი. — ლექსი დუბუ მეგრელითა. ნატო. — ან. კაპანაძისა. ხელოვნება, როგორც ფაქტორი საზოგადოებრივ ცხოვრებისა. — ა - ისა. უკანასკნელი ამბები. სამხეობი ადმოსავლეთ საქართველოში. — შ. საკომპერაციო კურსება. თხოვნა ქართველ მჭამდიან ოჯახისა. — ი. კერესელიძისა. სახალხო უნივერსიტეტის გაშქმა. — შუ - შასი. დამატრია არაუიშვილის კონცერტი. — რაესი.

გამოეყენებინა, მომზადებულ იყო ამ დიდი საქმის გასაძლოად — ჩვენ კი მთელი ძალ-ლონე ჩხუბსა და დავიდარაბას მოვანდომეთ, მოვანდომეთ იმის მტკიცებას — საჭიროა თუ არა, სასარგებლოა თუ არა ჩვენთვის რკინის გზის პატრონობა. მაგრამ ამ ჩვეულებრივ სენს ზედ დაერთო უარესი და უარესად ჩვეულებრივი ჭირი — მიწის გაყიდვა.

ჯერ კახ. რკინის გზა არ დამთავრებულა და ჩვენ ყოველდღე ვკითხულობთ განცხადებებს: იყიდებ, 8 ათასი დესეტინა მუხის ტყე; იყიდება 1000 დესეტინა მიწა, იყიდება სახნავები, იყიდება ვენახები, სახლ-კარი, სამოსახლო და სხვა... კახეთში.

თბილისი 16 თიბათვე

უბედურ კაცს ქვა აღმართში მოეწვევა, ნათქვამია და ეს ანდაზა სწორედ ზედ გამოჭრილია ქართველებზედ: რაც უნდა საკეთილოდ დაიწყოს რომელიმე საქმე, რაც უნდა აღმა წავიდეს, იმდენი უმეცრება და შეუგნებლობა, იმდენი ღვარძლი და გაუტანლობა აედევნება, იმდენი უცოდინარობა პირადი ინტერესებისა ცი — საზოგადოებრივს ვილა ჩივის, — რომ ქვის დაწვევაზედაც უარესი ამბავი დატრიალდება. არ შეიძლება ითქვას, რომ ბედი გვწყალობდეს მაინცა და მაინც, მაგრამ მოხდა ისეთი უცნაური ამბავი, რომ უტკივილოდ და მოგებიანად ხელში ჩავვივარდა ისეთი დიდ მნიშვნელოვანი, დაუფასებელი საქმე, როგორიც არის კახეთის რკინის გზა. ყველა სხვა ხალხი ამისათვის თავს გამოიდებდა, აამოძრავებდა ძალას და კკუას, რომ საუკეთესოდ

ჩვენ არ ვიცნობთ სახელებს ამ სამშობლო ტერიტორიის გამყიდველებისას, არცა გვსურს ვიცნობდეთ, თუმცა დარწმუნებით ითქმის, რომ ესენი გადაგვარებული თავ-აზნაურობის წრიდან იქნებიან — სხვას ვის ექნება ამდენი?

არავის მოეთხოვება შეგნება საზოგადო ეროვნული ინტერესისა, არავის მოეთხოვება ასეთი აქტის უსამართლობის შეგნება, როდესაც მთელი დასავ. საქართველო ჰკვნესის მიწის სივიწროვისაგან, როცა აქ, ქართლში, კაპანწყვეტაა, თვით მდიდარ კახეთშიაც გლენობა სულს ირთმევს მდიდარი ლატიფუნდიების გვერდით, — არავის მოეთხოვება მეთქი, რადგან შეგნება საზოგადო ინტერესისა და სამართლიანობა „ღვთისაგან“, არაა, იგი უმაღლესი, შემდეგი საფეხურია ადამიანის განვითარებისა, მაგრამ

კაცს რომ თავის საკუთარი, კერძო ინტერესიც არ
ესმოდეს—ეს მარტო ქართველს შეუძლიან.

ვერ წარმოგვიდგენია, კაცს 8,000 დესეტინა
მუხის ტყე ჰქონდეს, ისეთი ტყე, რომელიც იქნება
აქამდის უქმდაც იღო უგზობისა გამო,—და ეხ-
ლა, როცა კახ. რკ. გზა ბაზარს დაუახლოვებს —
ეხლაც ვერ გამოიყენოს! მაგრამ ქართველ თავა-
დიშვილს არ უყვარს ყურის გამობერტყა, არ უყ-
ვარს ხელის განძრევა იმისათვის, რომ თავისი სა-
კუთარი სიმდიდრითაც კი ისარგებლოს და საშვი-
ლიშვილო ძვირფასი განძი აამოძრაოს, აამუშაოს,
თვითონაც ისარგებლოს და სხვასაც ლუკმა გაუჩი-
ნოს. სულ სხვა, როცა მზა-მზარეულად ჩაუჩხრიაღე
ბენ ფულსა და დღესვე შეუძლიან გადაყლაპოს და
ხვალინდელი დღე და შთამომავლობა თუნდა წყალ-
საც წაუღია.

ნუთუ 8,000 დესეტინა მუხის ტყეს, ადამიან-
მა თუ ექსპლუატაცია რიგიანად მოაწყო, 80,000
მან. შემოსავალი არ უნდა ჰქონდეს—დესეტინაზე
თუმანი? და ექნება კიდევ, რასაკვირველია, როცა
სხვის ხელში გადავა. ბევრი გვინახავს თავადიშვილი
და კუდა-ბზიკა აზნაურიც, რომ ეხლა გამხმარ
პურსა ნატრულობს და შურით შესცქნავის საკუ-
თარი მამულის მებატრონეს: ხომ ჩემ მამულზე
გამდიდრდი და პატარა ალაგი რამე მაინც მომე-
ციო. ასე ემართება ყველას, ვინც სიმდიდრეს ისე
უყურებს, როგორც ქეიფის და ფლანგვის იარაღს,
ვისაც შეგნება არა აქვს, რომ სიმდიდრესაც, სა-
კუთრებას უნდა მიზანი, მიმართულება, მმოდრავი
ძალა მიეცეს.

ვისაც ჩვენში ცოტა რამ კიდევ აბადია—ყო-
ველთვის იდეალად უსაქმურობას ისახავს: არ მი-
კირს და საქმე რად გავაკეთოვო. ეს კი საზოგა-
დოების დაცემას და გათახსირებას ნიშნავს.

ბრალი ჩვენი, რომ ჩვენი ინტელიგენციაც
აქამდის თავ.-აზნაურულ წრიდან გამოდიოდა და
ძალა-უნებურად ისისხლხორცებდა მის ზნე-ჩვეუ-
თებათ, მის ფსიხოლოგიას: სიამაყე ბევრი, ოცნება
უმეტესი და საქმე კი ნამცეციც არა. ამისთანა
ყოფაში მოგვასწრო ისეთმა ხანამ, როცა საქაროა
ენერჯის ერთი ერთი პაწია ერთეულიც არ იკარგებო-
დეს და შეთანხმებულად იხარჯებოდეს საერთო
საქმეზედ. იმის მაგიერ რომ დღეს, როცა პრესა,
საზოგადოება, ხალხი ითვალისწინებს უნუგეშო
მდგომარეობას, როცა აქა-იქ, კანტი-კუნტად იბა-
დება ხალხი, რომელსაც სურს ეხლა მაინც შეუდ-
გეს საქმეს, როცა ჩნდება კიდევ ეკონომიურ ორ-

განიზაციების ჩანასახი, კოოპერატივები, სამეურნეო
სკოლები, სამეურნეო საზოგადოებანი და სხ. იმის
მაგიერ, რომ დღეს მაინც შეჩერდეს საკუთარი ხე-
ლით სხვაზედ გაყიდვა მიწისა,—პირველი შემთხვე-
ვისათანავე კახელი თავ.-აზნ. მისდევს კვალში ქართ-
ლელს და ძვირფასი საუნჯე ბაზარზედ გამოაქვს.

მაგრამ, რასაკვირველია, სანტიმენტალური
გრძნობანი და სამართლიანობისადმი ღალატისით არ
შეჩერდება ის ეკონომიური უკუღმართობა, რომე-
ლიც დღეს ჩვენშია გამეფებული. ჩვენ უნდა რაი-
მე პრაქტიკული ღონე ვიღონოთ და გადაგვარებულ
მესაკუთრეთ, რომელთაც თავად არ იციან მოხმა-
რება საკუთრებისა, დაუპირდაპიროთ ისეთი სალი-
ელემენტების ორგანიზაცია, როგორც არის გლე-
ხობა. ჩვენმა გლეხმა, მართალია, მიწის ყადრი არ
იციის, ჯერ არ შეუძლიან ინტენსიური მეურნეობის
მოწყობა, მაგრამ მიწა მაინც უყვარს, როგორც
თავისი მაცხოვრებელი და მისი გულისათვის არა-
ფერს ზოგავს. საუბედუროდ, სოციალისტური პრო-
პაგანდის შემდეგ, ჯერ კიდევ ბევრსა აქვს გამჯდა-
რი ის აზრი, რომ მიწა საბოლოოდ გლეხკაცს უნ-
და დარჩეს მუქთადაო და ისინიც კი, ვისაც შეძ-
ლება აქვს—არა ყიდულობენ: დღეს-ხვალ ჩვენი
იქნებაო. ასეთს შემცდარს აზრს ის შედეგი მოს-
დევს, რომ ბევრი შემამულე მოწადინებულიც რომ
იყვეს საკუთარ გლეხებზედ მიწის გაყიდვას,—ვერ
ახერხებს ამას და იძულებული ხდება უცხოზედ
გაასალოს... რომელსაც მუდმივ პირი აქვს დაღე-
ბული და მეტ ფასსაც იძლევა.

ასეთ პირობებში, პირველი საზრუნველი საგა-
ნი უნდა იყვეს შექმნა ისეთი ორგანიზაციებისა,
რომელნიც სიტყვით, საქმით და ფულითაც დახმა-
რებას გაუწევენ გლეხოებას—შეიძინოს რაც შეიძ-
ლება მეტი მიწა და რაც შეიძლება შელავათიანი
პირობით.

ასეთი ორგანიზაცია ერთი კიდევს გვაქვს —სა-
ადგილ-მამულო კომისია,—მაგრამ იგი არამთუ სა-
კმარისი არ არის—იგი ერთ ისეთ ნაკლს ატარებს,
რომელიც ზღუდავს და აფერხებს მიწის მოწესრი-
გების საქმეს—ეს არის მისი დამოკიდებულება
ქართლ-კახეთის თავ.-აზნაურობისაგან და აქედანვე
წარმომდგარი შეუძლებლობა დახმარების გაწევისა
იმ ელემენტისათვის, რომელიც ყველაზედ მეტად
დაინტერესებულიც არის, მეტი ფხის გამოჩენაც შე-
უძლიან და პრაქტიკულადაც უფრო ადვილად შე-
ითვისებს გადასახლების იდეას ჩვენ სახეში გვყავს
იმერლობა. ჩვენის აზრით, საზოგადოთ დასავლეთი

საქართველო უფრო მომზადებულია იმიგრაციისათვის, ჯერ ერთი იმიტომ რომ მეტად გაჭირვებულია მიწით, იმიტომაც რომ უფრო მოძრავი და ცოცხალი ელემენტებითაა დასახლებული და ახალ პირობათაც უკეთესად ეგუება.

ამიტომ, ჩვენა გვგონია, სწორედ დრო იქნება დასავლეთ საქართველოს ინტელიგენცია დაეხმაროს ამ საქმეში, გაჭირვებულ მეურნეებს, შექმნას რაიმე დაწესებულება, კომიტეტი ან სხვა რამ სახისა, განსაკუთრებით გადმოსახლების პირობათა გამოსარკვევად. ჩვენის მხრით, ჩვენ აქედან დავეხმარებით ყველა ამ გვარ საქმეში და იქნება საერთო რამ გვგმა შემუშავდეს ორთავ მხარისათვის.

გადმოსახლება დასავლეთ საქართველოდან შეასუსტებს მიწის კრიზისს ერთას მხრით და გამააფხიზლებს, მეორე მხრით. აქაურ გლეხკაცსაც, რომელიც მუდამ მუქთ მიწაზედ ოცნებობს.

ქართული სახალხო თეატრი

როგორც გავიგეთ, „სახალხო სახლთან“ არსებულ ქართულ წარმოდგენათა სექციის გამგეობის თავმჯდომარემ ბნ. კ. ჯაფარიძემ დასაბუთებული მოხსენება წარუდგინა დებუტატთა საკრებულოს და თხოულობს, თავად-აზნაურობამ დახმარება აღმოუჩინოს ქართულ სახალხო თეატრს.

ქართულ-სახალხო თეატრს ჩვენ კულტურულ და განმანათლებელ დაწესებულებათა შორის განსაკუთრებული და უპირატესი ადგილი უჭირავს. ვინც იცის, თუ როგორ ვითარდებოდა ეს საქმე ჩვენში, ვინც იცნობს მის წარსულს და მის ბრწყინვალე აწმყოს, მას არ შეუძლიან არ დაგვეთანხმოს, რომ მომავალშიაც მას დიდი მოვალეობა აწევს. პირდაპირ საარაკოა თავდადება და სიმზნევე იმ პატარა ჯგუფისა, რომელმაც ეს საქმე დაიწყო და მიუხედავად ყველანაირ დაბრკოლებისა, გამარჯვებული გამოვიდა. სახალხო თეატრი ჩვენში ქეშმარიტად ხალხური ქმნილებაა. იგი პირმშო შეიღია მუშათა ინტელიგენტურ ჯგუფებისა, რომლებიც ოცი წლის განმავლობაში თავიანთ წრეებში და ამ წრეების გარედაც დად პროპაგანდას ეწეოდნენ სიტყვით და საქმით, რომ თბილისის მდაბიო ხალხს შეეგნო დიდი მნიშვნელობა თეატრისა. ქართულ ინტელიგენციის სასახელოდ უნდა ვსთქვათ, რომ არც ეს იდ-

გა დაშორებული ამ საქმეს და მისი საუკეთესო წარმომადგენელი მუდამ თავ-გამოდებით იცავდნენ სახალხო თეატრის არსებობას. და ამ წმინტადი-მა ძალამ მოწინავე მუშათა და ზოგიერთ ინტელიგენტისა, წარმოშვეს საქმე, რომელიც ეხლა მკვიდრ ნიადაგზედ სდგას; სახალხო თეატრი, როგორც იდეა, უზრუნველ-ყოფილია. იგი უკვე ნაწილია საზოგადოებრივ შეგნებისა და ამ მხრივ მას შიში არ მოეღის. იგი არასოდეს არ დაიღუპება. მაგრამ საქმის კარგა წაყვანისათვის საკმარისი არ არის მისი იდეური სიმტკიცე. საჭიროა მისი ნივთიერი გამაგრება და ამ მხრივ ქართული სახალხო თეატრი მუდამ შიშსა და ელდას განიცდის.

ქართულ სახალხო თეატრს თავისი გაწვრთნილი და სამაგალითო დასი ჰყავს. ქართულ სახალხო თეატრს თავისი მუდმივი მსმენელი და მაყურებელი ჰყავს და ეს დასი და ეს მაყურებელი საზოგადოება, ერთმანეთს ვერას დააყვედრიან. სახალხო თეატრი მუდამ სავსეა ხალხით. მაგრამ აქედან იმის დასკვნა არ შეიძლება, რომ ნივთიერი მდგომარეობაც უზრუნველ ყოფილია. პრინციპი სახალხო თეატრისა -- იაფ-ფასიანი წარმოდგენაა. ეს გარემოება კი ისეთ მდგომარეობას ჰქმნის, რომ შემოსავალი ვერასოდეს ვერ უსწორდება თეატრის გასავალს. საჭიროა გარეშე დახმარება, რომ სახალხო თეატრს შეეძლოს საქმის უკეთესად მოწყობა. და სწორედ ამან აიძულა სახალხო თეატრის გამგეობა -- მიემართნა თავად-აზნაურობისთვის, რათა მან აღმოუჩინოს ნივთიერი დახმარება.

ჩვენ ვჭვდიკ კი არა გვაქვს, რომ, როგორც დებუტატთა საკრებულო, აგრეთვე მომავალი კრება თავად-აზნაურობისა მხედველობაში მიიღებს ქართულ სახალხო თეატრის გაჭირვებას და დახმარებას აღმოუჩინოს იმ მოსაზრებით, რომ სახალხო თეატრი ჩვენთვის ისეთივე საჭირო დაწესებულებაა, როგორც წერაკითვის საზოგადოება, სკოლის საზოგადოება, საზოგადოება ეთნოგრაფიისა და ისტორიისა და კიდევ მრავალი სხვა, რომელთაც თავად-აზნაურობა მუდამ უმართავდა ხელსა.

ჩვენ ვვსურს შევეხოთ მხოლოდ იმ საკითხს, თუ რანაირი უნდა იყოს ეს დახმარება. უბრალო ხელის მონაცვლება სახალხო თეატრს განსაცდელისგან ვერ იხსნის. საჭიროა მუდმივი და სისტემატიური დახმარება, რათა სახალხო თეატრმა თავისუფლად ამოისუნთქოს და უფრო გახალისებული და დაიმედებული შეუდგეს თავის მოქმედებას.

მართალია თავად-აზნაურთა ხაზინას მრავალი

მოვალეობა აწევს და განსაკუთრებით კი წრეულს. მართალია მისი ხარჯები წრეულს გაცილებით მეტი იქმნება, რადგან მარტოოდენ ერთი კახეთის რკინის გზა მოითხოვს აუარებელ ხარჯებს, მაგრამ ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზედ, თუ რა წესრიგით იქმნება შედგენილი 1913 წლის ხარჯთაღრიცხვა. ჩვენთვის როგორც მთელი საზოგადოებისთვის, ფრიად სასურველია, რომ ამ ხარჯთაღრიცხვაში შეტანილ იქმნას ახალი რუბრიკა— „ქართული სახალხო თეატრი“.

* * *

ე კ ა კ ი ლ ე ბ ი

ერთს შეძლებულ კახელ გლეხ-კაცს, რომლის ორმა ვაჟმა სათავად-ახნაურო გიმნაზია დაამთავრა, შევეკითხე:

— კაცო! ვაჟები რა უყავ? სად არიან?

— ბატონო, ერთმა უნივერსიტეტი დაამთავრა და ქ. კიევში მასწავლებლად დარჩა, მეორე კი სამხედრო სამსახურში შევიდა, ეხლა აფიცერია და თურქისტანში გახლავთ— მიპასუხა გლეხმა.

— მაშ შენ და შენი მამული მარტონი დარჩით?

— რა ვუყოთ, ბატონო... როგორმე იოლად წავალთ. ასე განათლებულ ახალგაზრდებს ხომ მაინც არ ვამუშავებ მამულში? რა იმათი საქმეა.

— ფულით გეხმარებიან?

— რასა ბრძანებთ... მე თვითონ ვეშველები. წელიწადში ხან ხუთს, ხან ათ თუმანს გაუგზავნი ხოლმე.

ასეთი შესანიშნავი საუბარი მქონდა ამ რამდენიმე დღის წინად ქართველ გლეხ-კაცთან.

ეს ფანტაზია კი არ გახლავთ.

ეს მწარე სინამდვილეა, მწარე ირონიაა ქართულ უკულმართ ცხოვრებისა!

ეს მწარე შედეგებია ჩვენ დაბრძვებულ ცალმხრივობისა ქართულ განათლების ასპარეზზედ!

გადახედეთ საქართველოს

ქვეყანა მოფენილია ვაჟების და ქალების კლასიკურ პროგიმნაზიებით, გიმნაზიებით, „ზავედენიებით“, სადაც იზრდება დღეს ქართველი ახალგაზრდობა და სადაც მარტო ერთს გზას უჩვენებენ:

მოსწყდი შენს მიწა-წყალს, მოსწყდი ქართულ

ცხოვრებას, მოსწყდი მძიმე შრომას, მოსწყდი შენს სამშობლოს. დავიწყეთ თბილისი დამ და ქუთაისი დამ, გადავედით საპროვინციო ქალაქებში, და დავემთავრეთ სოფლებით.

ქართული
გიმნაზია

გიმნაზია, პროგიმნაზია

პროგიმნაზია, გიმნაზია,

ქართულ ოჯახს ვყვლეფავთ, ვანგრევთ, უბატრონო სამშობლო მიწა-წყალს ვცარცვავთ, ვყიდით, რომ შეილები განათლებულ რუს ჩინოვნიკებად, სასამართლოების მოხელე ადვოკატებად და აფიცრებად ვაქციოთ და ამით თვალს ვასიამოვნოთ და გადაგვარებული სული და გული დავიტკბოთ...

ამ ჩვენს წყურვილს საზღვარი არა აქვს...

თქვენ გინახავთ სასაფლაო, შემკული და მორთული ლამაზ, სურნელოვან ყვავილებით?

მოგწონებიათ არა?

მაგრამ ერთი წუთით, რადგანაც მალე მოგვინებიათ, რომ ამ ყვავილების ქვეშ მკვდარია მოქცეული.

და სევდით აივსება თქვენი გულიც...

განა ამავე სურათს არ წარმოადგენს დღეს ჩვენი ქვეყანა?

ზევით ყვავილები— განათლებული ქართველი ინტელიგენცია.

ქვევით მკვდარი — ქართველი ხალხი.

პირველი განათლებული ჩინოვნიკურ კლასიციზმით და... სოციალიზმით.

მეორე— წელში ვაწყვეტილი, ღარიბი და ჩაგრული.

გინახავთ სადმე ქვეყანა, სადაც ინტელიგენცია და ხალხი ასე დაშორებულნი იყვნენ ერთმანეთს? გინახავთ სადმე ერი, რომლის ბედი ასე გადაბმული იყოს მის მიწა-წყალთან და ეკონომიურ ფაქტორებთან და მასთან ჰყავდეს ასეთი უკულმართი ინტელიგენცია?

უსაფუძვლო კლასიციზმი განათლებაში, უნიადგო სოციალიზმი პოლიტიკაში.

პროგიმნაზია, გიმნაზია, უნივერსიტეტი და სოციალიზმი— კარიერაა დღევანდელ ქართველ ინტელიგენტისა.

მისი შედეგია:

ზერელა განათლება სკოლაში.

ზერელა პოლიტიკა პრესაში, ეროვნულ ცხოვრებაში.

მეურნეეთა ქვეყანაში 15 პროგიმნაზია და გიმნაზია, სამაგალითოდ მოწყობილი და არც ერთი სამეურნეო სკოლა!

წვრილ მესაკუთრეთა ქვეყანაში— 5 სოციალისტური გაზეთი და არც ერთი ქართული ეროვნული გაზეთი.

ზევით ყვავილები.

ქვევით...

გადახედეთ დღეს ქართულ ცხოვრებას და მის გარშემო მტრების ფუსფუსს...

ქვევით, ბატონებო... პირქვე დაცემული ქართველი ერი და მკვდარი საქართველო.

ეკალი.

ა დ ა მ ი ა ნ ი

ვნახე ბებერი, თმა შეღებილი,
ფერ-უმარილით გადაგლესილი,
იმანჭებოდა, იგრიხებოდა,
გამვლელ-გამომვლელს ეწონებოდა;
არ არსებობდა მიღთვის სხვა გრძნობა,
კვლავ წუთს, პირუტყვებრ, ხორცის დატკობა
იყო მარტოკა მისი მიზანი, —
და შემეზიზნა ადამიანი!..

ვნახე ყმაწვილი, გაქალრებული,
შუბლ-დაღარული, გაფითრებული,
შორს, შორს ცის კიდეს მიშტერებოდა,
ფიქრს მწვავს, გულის მღრღნელის, დამონებოდა;
მას არ იპყრობდა სხვა მისწრაფება,
ყოფნის იღუმალ მიზეზთ გაგება
იყო მარტოკა მისი მიზანი, —
და შემეგრაღა ადამიანი!..

ვნახე ვაჟაკი, სიმხნით ავსილი,
თვალეზ-ნათელი, სახე გაშლილი,
დაულალავად მთელ დღეს შრომობდა,
სხვას აცოცხლებდა, თვითაც ცოცხლობდა;
არ იტაცებდა მას სხვა სურვილი,
მარად და მარად ექმნა კეთილი
იყო მარტოკა მისი მიზანი, —
და შემეყვარდა ადამიანი!..

1913 წ.

ლუბუ მეგრელი.

ნ ა ტ ო *

ქართული
წიგლისათვის

3

ნატო შიშმა შეიპყრო. შიშმა და ზრუნვამ გაკლეს იქონია ნატოზე: გაუფითლდა, გახდა, ჩამოდნა, უოველ დამ აკანკეების თავდასხმას მოელოდა. ქაღს ამ მდგომარეობაში რომ ხედავდა ლევანი, ღამობდა შეეტეო მწერ-ხარების მიზეზი და ნატომაც დაუფარავად უამბო ლევანს, რაც ელდა გამოიარა. ლევანს უნდოდა დაეფარა ქალი კვლავ ამხიარ განსაცდელისაგან და გულუბრუვილოდ აღუთქვა ღამობით მასთან უოფნა.

ლევანი იყო დიმიტრის ხათლული გლეხიშვილი და დიმიტრის ოჯახში აღზრდილი. როდესაც დიმიტრამ უმაწვილი ცოლი მოიყვანა, — მოხდენილი მოზრდილი ბიჭის სახლში უოფნა უხერხულად სცნო და შინ გაისტუმრა; თუმცა შიშეტიკული წილი დიმიტრისას იყო ხოლმე და ნატოც შიშინდა, როგორც ცოლი და შეკობარი.

ქაღმაც არ იუცხვოდა ლევანის სიტყვა და ამ ღლიდ-გან ლევანმა გააორკეცა ქერი-ობლებზე ზრუნვა.

უმაწვილი კაცის დაახლოებამ ახალგაზრდა ქერი-თან, ხალხში ბევრი შიშეტიკა-მოთქმა გამოიწვია. უმაწვილი კაცი, ღამაზი, კეთილი და ნატოსათვის თავდადებული, რაც უფრო ხანი გადიოდა, ნატოს გულში მადლობის გარდა სხვა გრძნობასაც აღვიძებდა, შიშეტიკეს, რომ ლევანიც უფრო და უფრო იხიბებოდა ნატოს სიღამაზით და სიახლოვით.

ზ

ნატოს და ლევანის შესახებ ხმა გაგრცელდა, რომ უიამ ლევანის დახმარებით ნატო მუცლეს იხდენდა და ერთი ახლად დახადებული ბავშვი იმათ სახლის კედელთან ქვებში იმყოფეს ჩამარხული, რაზედაც მთელი სოფელი აუჯანდა, ამოოთდა. სოფელი ცოდვით აკვირესო და თავგამოდებულთ ვითომდა სოფლის გულშემატკივარო გადასწვიტეს ნატოს და ლევანის დამოკიდებულების შესახებ საბუთი ეზოვათ, რომ შეეჯარებულნი საჯაროდ დაესაჯათ. იმათის ფიქრით, თუ ვაზატიკო და არ გამოყვამ-კარავეთ მათი კავშირი, ხვენმა ახალგაზრდობამ, შეიძლება მიბადოს და ქვეყანა წაირუვნებო. ნატოს და ლევანს ხემად თვალ-ურს აღევნებდნენ. კაცი სამუშაოდ ადარავის მიჭევანდა, ქაღს ეკლანი ერიდებოდნენ, გზათ მუხეკდრილნიც-კი გზას აუქცევდნენ ხოლმე ქმრის საკვარეულო მის ბავშვებს თავიანთ შვილებს არ აკარებდა.

* იხ. „კლდე“ № 24.

მხოლოდ ერთი ახალგაზრდა ქალი არა ჰქარგავდა მათდამი სიბრალულს. როდესაც სოფელს ღრმა ძილი მოიტაცა და დღიური სიცოცხლის ძარღვის ცემა შესწყურებოდა, შავ წამოსასხამში შეხვეული, აჩრდილოეთ მიმართებოდა ნატას სახლისაკენ, გადასცემდა ზურს, სახვავით სავსე ფესტამალს, თან გამამხივებელ სიტყვებსაც ეტყოდა და გაჭქრებოდა დამის მღუმარებაში.

8

1905 წლ. მაისის დღეს თენდებოდა. მზეს ვერ არ ამოყო მდომარი შირი, მაგრამ აღმოსავლეთით ღრუბლები ოქროსი კიდეც დაფერილიყვნენ და დღის სით კლავებოდა ფოთლებს, ხეებს ასლისინ-აშრიალებდა, რომლებიც ხსისხს მწყანით მოსილ ელორტებიდან-ელორტებზე ცელქი ჭიკჭიკით დახტოდნენ ფრინველები და საერთო ქებათა-ქებას უძღვნიდნენ შემოქმედს. სწორედ ამ ბუნებრივ კონტრასტის დროს, რაღაცა ხალხიანი ხმა გამოცემით გაისმა ზარის რეკა და შირის-შირის სივრცეში დაიხოქა. წუთს შესწუდა და ისევ განმოკრდა... კიდეც და კიდეც ეს ხმები არ ჰგავნდნენ ხეყულებრივ წირვასე მაშვევ ფოცვის ხმას, არც სამადლო ბელა-სამხიარულ მარაკლისისას, არც სამგლოუარო მახაშვიდისას. ზარები ერთ და იმავე მწყურული ჰანკით ქვითინებდნენ. მათ გვხვს-კოდებაში ისმოდა, თითქო დღეს რაღაც დიდი და მძიმე სხახაობა უნდა ეხილა ცოდვილ ადამიანთა თავს. ხალხი, დიდი და პატარა, კაცი, ქალი, ავადმყოფი, შეშინებული, ახვარის მიუცემლად იქითკენ მიეშურებოდნენ. ზოგი გზა და გზა ტახისმცლის იცვამდა, ზოგი ზურანგის ამარა კაცი მირობდა, ზოგი შირვურის წერით მიეჩქარებოდა; ქალები მტირადა ბავშვებით ხელში მიეჩანებოდნენ. მგზავრნი თავიანთ გზას სტოვებდნენ და ეკლესიისკენ მიმავალთ უერთდებოდნენ. მთელი სოფელი ირეოდა, უკუდას თავაღში შიში გამოერთოდა: რა ამბავია?! ვაღუპებით?! ვიმ, რამე მოხდა ცუდი?! თავს გვესხამან?! გადაიწვა ვინმე?! წარდგინა მოდის აქედან გვერთან? ხორველა მოდის? უამი გახეილა? ზოგს კულიც მისდიოდა, ხეები აღსასრულის დღე მოსულაო, და ქვითინით ერთმანეთს ეოხრებოდნენ, ვიდრე ვაიკებდნენ საქმას ვითარებას. ამ გვარი ბრბოს ვიფინი, ხმაურობა, ბავშვების ტირილი, ზარების ხახი-ხუხი რეკა, რაღაც არეულ, საზარელ გრგვინვად გაისმოდა.

ეკლესიის ერთ მხარეს რამდენიმე შეიარაღებულ ახალგაზრდა კაცს გაეკეთებინა წრე და რაღაც საქმეზე თათბირობდნენ, მსჯელობდნენ. ზარების უკანასკნელმა ხმამ რისხვით დაიგუგუნა და გახურებულ ჰაერის სივრცეში მისწუდა. წრე გაირღვა, გამოვიდა ერთი შეიარაღებული აკანი, შესდგა მადლობის, მოშხადებულ ადგილზე, ხე-

ლი გადასვ-გადმოისვს, თავზე ჩაღის ქუდი გაისწორა და დააწყო მადლა, რომლის ხმას თან და თან სიმძვარე ემატებოდა:

— ძმებო და ამხანაგებო! ქალბო, ვინცა მხსენსო და ურმანო! დღეს შეგურეულივართ იმტომ რომ, დღეს უნდა გავასმართლოთ ორი ბილწი ადამიანი — ნატო და ლევან, რომელთა მურტალი, საზიზღარი, ურცხვი კავშირი რეგნის ხეებ მომავალ ახალგაზრდობას. რის გამო კაცებს ქუდი აღარ გვხურავს, მანდილოსნებს მანდილი მოეხადათ და თუ დროით არ ვილანეთ, ეხლავე თავს არ მოუარეთ, სხვა ხალხი დაგვემობს, ქვეყნის თვალში შევრცხვებით, ხათესავ-ხაცხობის გაგვიცხავენ, შირს აგვარადებენ, ხალხში ხმა აღარ გვაქნება, აიუხად აგვიტდებენ. რომ ეს დამცირება, თავდაფრთხილად ავიცდინოთ, ამიტომ, ამხანაგებო დღეს დირსეულად უნდა დაესაჯოთ ის შირნი, რომელთა მიხეზათ საქმეზე ხელი აგვიღია და ვცდებით შრომასა.

აქამდის სმუნად გადაქცეულმა, სულ განაბულმა ხალხმა იგრილა ქუხილის მხგაკისად: დაესაჯოთ! დაესაჯოთ! — დაიხ ძმებო, უნდა დაესაჯოთ სამაჯალითოდ, რომ შემდეგისთვის დაუკაწარი დარჩეს ხალხის სოფნაში.

იგრილა ბრბოს შედგარმა ამოახილმა — ეგრე იეთს, ეგრე! თქმა და აღსრულება! ეხლავე გამოიყვან ებ შილწები... ჩაუქლოთ! მოლაშარაკე აღტაცებულ-აღუღვებული განავრძობდა ისევ: — ჩვენს დღემდის დუმიდის, სიხუმეს, მხოლოდ დღევანდელ მოქმედებით გამოვისიდიოთ, მამ გაუმარჯოს, ამხანაგებო! — გაათავა ახალგაზრდა და გაიშვირა ხელი ვირისაკენ, რომელიც იქ იდგა და შეკაზმული ეჭირათ ხელში.

— გაუმარჯოს, გაუმარჯოს! ვირზე შევსვით, ვირზე, დროსებდა ბრბო.

ხალხი გაშმაგებული იყო. სწუროდა მალე მოეყვანათ სირსულეში საზიზღარი ღსჯა. სულ მცირე ხაწილი ანხალებდა უკმაყოფილებას. უკმაყოფილათა წრიდგან გამოვიდა ურნობი ახალგაზრდა ქალი, რომლის სახეზე უსამართლობის აღუღვევა გამომეტყველებდა და სიტყვა მოითხოვა. ბევრი უარზე იყო, ესწრაფებოდნენ მალე დამტკობრიყვნენ სხვის ტახვით. — მაგრამ შაინც ხება მისცეს; ზოგს ეკონა, უარეს სისჯელს თუ მოიგონებს რასმეო. ქალმა შირველი მოლაშარაკის ალაგი დაიჭირა, მუბლ-მეჭმეხილმა ბრბოს გადახედა, რაღაცა სიბრალული, მწუხარება აღებუქდა სახეზე და წარმოთქვა:

— ძმებო, ამხანაგებო! შე ყოველივე აქ გავიგე, აქ შეურდლ ზოგიერთი ხალხის შირიდგან ლევანის და ნატოს მომხდარი ამბებისა; ისიც გავიგე თუ როგორ მოხდა მათი ერთ-ერთის შირის კავშირი, რა იყო მიხე-

ზი, მათი დამოკიდებულების მიმცემი საბუთი. თქვენ, ძმანო, არ უკვირდებით საქმის სინამდვილეს, ცხოვრებას, ცხოვრების განწყობას-უწყისობას; მზათა ხართ დასაჯოთ ისინი. სად იუაუთ მშინ, როდესაც უმაწვილი, ჯეროთ ცხოვრების ქარ-ცეცხლის გამოუცდელ ქალს ესმოდნენ თავს ავანაკები...

ამ სიტყვებზე ასტყდა ძხილი: ძირს! ძირს უმაქნისი მოღაპარაკე, ძირს! ძირს! მოკვდათ, მოკვდათ!

მიეხვივნენ... ქალი არ შედრკა და მრისხანედ შესძახა:

— თქვენს სიტუვას სიტუვა არა ჰქვიათ, მომეტოთ სიტუვა, დამასრულებინეთ ვიდრე. ცატა არ იყოს ხალხს შერცხვა უკან დაიწია და ქალმა განაგრძო:

— დარწმუნებული ვარ, ეხლა ამ ბრბოში ურევიათ ის ვაჟბატონები, რომელთაც პირუტყვულად უნდოდათ ესარგებლათ უმწეო ქალის სისუსტით და რომელიც დაიფარა ჯერ მაგარმა კარებმა და შერძე ღუვანმა და აი ეს გულადნი, მამაცნი, თითქოს ჯავრს იყრიანო, უნდათ დასაჯონ სათემოდ ქალი, ქალი რომელიც უმატიოსნოთ შესუიდათ არ დანებდა და მარტო წმინდა სიუვარულს მიეტა თავდავიწყებით. დამშვიდდით, ძმებო, მოითუქრეთ რას სჩადიხართ, რას სჩადით იმ დროს, როდესაც კადის-კიდემლის გაისმის თავისუფლების ხმა, თავისუფალი კავშირი, სიუვარული, როდესაც იტმობა ძალ-მომრეობა, იმსხვრევა ბნელი ძალები, როდესაც შეირქა, აღსდგა, ამოდრავდა ქვეყანა; მიისწრაფის სინათლისკენ.

ხალხი აბობოქრდა, მორათა დრიალი:

— შეგნებდა გვაქვს და გვესმის კადეც რასაც ვაკეთებთ!

ბრბო შეჩაქოლდა. მიიწია ქალისაკენ და მუქრით მუშტებს უხვევებდა. ქალმა ხალხის არეულობით ისარგებლა, თორემ შესაძლებელი იყო კადეც მოკვდათ. შემდეგ ბრბო სოფლის შუა ფართო ორღობით გაემკზავრა და თან უიუინით, ურამულით და სიმღერით მიჰყავდა შეკაზმული ვირი. ხალხი ხატოს სახლთან შეჩერდა. რამდენიმე ვაჟკაცი შეიჭრა სახლში და ავადმოფი, დასუსტებული ხატო ხელით გამოიფანეს. უკან, იავ პირ შემურული, სისხლით შეთხუზული, ხატოში ღუვანი, ახალ დაბადებული ბავშვით ხელში აუვანილი - გაკავებული მოჭყუდათ. ხატო ნახკვრად გაატიტულეს. ვირზედ შესმის დროს ზოგი ამბობდა: უკუ-მა შევსვათ, კუდი ხელში დავაჭერინათ; ზოგი გაიძხინდა ხარხართ: არა გვერდზე შევსვათ — დიდკაცურად, კხეიხურად ვასეირნოთ, ვითამ ხეხნი ქალბატონია და ესეც თავს გამოკვიდებს, რადგან ამოდენა მხლებელნი ვახდლებით... და ბუიერდებოდნენ სიცილით. ზოგი, რაც ძალა ჰქონდა ჰქვიროდა — სწორედ შევსვათ, სწორედ, რომ თავის კურთს თუაღათ ხედავდესო.

ქალი შესვეს ვირზე და ბავშვი კალთაში ჩაესვავს. ღუვანი იბრძოდა თავგანწირვით, იმუქრებოდა, მაგრამ ამოდენა ხალხში რას ვახდებოდა. ბოლოს შესძახა ხატოს: ხატო, გულს ნუ გაიტებს, ვფიტავ შენს სიუვარულს, უსინდისოთ ვერ შემირეიონ სიმტკიცე, ვერ განმაძმორან შენს თავს... მთელი ჰქვიანაც რომ მომესიოს, ჩემს შენთან მოცემულ სიტუვას ვერ გადამათქმევიებენ, გამაკრდი, გენაცვავ, გამაკრდი!

ღუვანს სახედრის თავი მისცეს ხელში და წინ გაუშმდვარეს. ქალი რომ არ გადმოვარდნილიყო, აქეთ-იქით უმაწვილი ვაჟკაცი მოუდგნენ.

ხალხი უვირილით, სტკუნით, ხმურობით, ტაშის კვრით გაქმართა იმავე გზითა. გზა-გზა აჩერებდნენ დამცირებულთ, ღუვანს მოხდიდნენ ქულს, ატანდნენ ძალას ქალი ელანძლა, თავისი თავი, ხატო... ჩაუფურთხებდნენ და დახურავდნენ. ვისაც რა ზედებოდა — კეხტი, საფოტი, ხიორი, ბულტი, შატოვი, ხვარი, სიცილ-ხარხართ ესრადნენ ხატოს.

ხატოს მშუენიერი სახე, რომლისთვისაც მნახველნი აღტაცებაში მოდიოდნენ, ეხლა შემადრწუნებულ სურათს წარმოადგენდა. ცეცხლის ძურქვევი ფუფუნა თვალბი, რომლის ცქერას კაცი დიდხანს ვერ შეუძლებდა, ეხლა უაზრად დაღვრემილნი გამოიფურებოდნენ თეთრი ქურხდივით გაშლილი, მალაღა გულ-მკერდი ნარგაზის ფრიად შესცვლოდა ის გიშერივით შაკი აწეწილი თმა მხრებზე დაჭეროდა. ქალს უღახობისგან თავი ძალ-ძალ გულზე კვიდებოდა. გვერდზედ მღკამე კაცები მოუხეშავად აუძმართავდნენ. ხატო არა სტიროდა. გაშმრალ, უსიცოცხლო მიმქრალ თვალბით გადახედ-გადმოხედავდა ბრბოს და კი ვერას ხედავდა. ხატო სდუმდა, არა ტიროდა, მაგრამ მის სამაგოოდ ცრემლი ბევრი იღვრებოდა. ქალის რომელნიც მის დამცირებაში თავის შეურაცხყოფას ხედავდნენ, გული ვერ მოეთქვას ხმა-მალდა ჰქვიანებდნენ... ბევრს გულიც მისდიოდა და გრძობა დაკარგული სახლში მიეკვდათ.

მშუკი ღურჯ, მოუღვარე ციღვან დასცქეროდა ცოდვილ ღუდა-მიწაზედ მცხოვრებთ და თავის ცხარე, ციცხლებრივ სხივებს, გულ მოსულა, ისრებსსავით უსობდა, სიბნელით მოცულ ტვიში უტუნურ ადამის შთამავალი.

ბინდი იყო, როცა დონე მიხდიდნი, გონება დაკარგულნი თითქმის, თავზე ლაფ დასხმულნი და შეურაცხყოფილნი, ამოღანგულნი და უსირცხვილოდ გულ-მკერდ დაღარულნი — დაჭყარეს სამთავენი ხატოს სახლის წინ...

თ

შემოდგომის ერთ დღეს, კელესია სახთლებით იყო გაჩირადდებოდა. საუღარში მუფონი სიამოვნებით შკა-

კურებდნენ თავგვირგვინიან მუყე-დელოფელს, რომელნიც
 ცაბრწინვალებულ ტრაპეზის წინ, ახსავდის კარის ზირ-
 დაზირ, ახიებულ ვარდებიან კელეტრებით ხელში ერთ-
 ურთს ბედნიერების გამომეტყველ დიმილით მისხერებო-
 დნენ. შემოსილ მღვდელ მოძღვარმა, რომ შეევეს, წესი-
 სამებრ, უთხრა სიტყვები და ბეჭედი გაუგებოთ მარ-
 ჯვენს ხელის თითზე და დედოფლის მიმართ დაიწყო:
 „დაიწინის მხეველი ღვთისა ახსიტასია...“ ამ დროს,
 შეგუგუებულა ხალხის ტალღა შეინძრა, შუა გაიყო და
 ახალგაზრდა, შავებით მისილი ქალი წარსდგა მოძღვრის
 წინ და ღრმად ამოიკვნესა. ღამაზ, ფერ-მკრთალ გამ-
 ხდარ სახეზე ეტეობოდა, ბევრი ტანჯვა-ხალეული გამო-
 კვლო. ქალმა, ცოტა სული რომ მითქმა, მღვდელს და-
 უჭირა ხელი და შესძახა:

— მამაო, ვის სწერ ჯვარსა? იცით რომ ეგ კაცი
 ჩემი საქმროა, იცით რომ მე და ეგ ერთმანეთთან ცოლ-
 ქმრულის კავშირისათვის საქვეყნოდ გაგვასმაროდა,
 დაგვსაჯეს?! — მერე შეევეს მიუბრუნდა — და შენ ლევან,
 ხუ თუ შენს ფიცს, სიუფარულს, სიბრალულს ეს დალა-
 ტი მასდევდა, ხუ თუ გსურს, რომ ისედაც ტანჯულია,
 დამწუხრებული, შეხვანაც უფრო ტანჯული ვიყო? ლევან,
 შენდამი ჩემი წრეგლი სიუფარული შელახე და შენც სხვა-
 ზე მტვლი? თითქოს გებრალეობდი, გიუფარდი, მამხნი-
 ვებდი, მეფიცებოდი — უფელაფერში შენი თანაზიარი ვიქ-
 ნებიო, შენის გულისთვის მთელ ქვეყანას შეკებობოდე-
 ბიო... შენ...

გამტკრებული მღვდელი და ხალხი გონს მოვიდნენ
 და ღრმე მიხდილი ქალი უკლესიიდგან გამოიტანეს.

II

1912 წელს მაისის ერთ დღიან თბილისში უმ-
 თავრეს ქუჩით მოვიდოდი. ჩემს წინ, დინჯის საბოჯით
 მიიწიოდა საშუალოზე ცოტა მაღალი, წერწიტი მოხდუ-
 ნილი ტანის ახალგაზრდა ქალი, რომელიც ღარიბად
 იყო ჩანებული, მაგრამ თითქმის უკვლა გამვლელ-გამომ-
 ვლელის უურადლებას იქცევდა.

წინ რომ ვუქვლე და დავაწყერდი, ჩემს განცვიფრე-
 ბას საზღვარი არა ჰქონდა: ეს იყო ჩვენი სატო, ჩვენი
 მადრახელი სატო. ჩემ გამოლაზარაკებაზედ სატო შე-
 წითლდა, თათქო მერცხვა საცნობის შეხვედრა, მაგრამ
 დიმილით მაინც სალამი მომცა და შეკითხვაზედ აღელ-
 ვებულმა მიმასუხა:

— ხომ იცი, დაა, რაც გარდამხდა ამ უბედურების
 შემდეგ — სატო შეურყოფდა. — ჯო, ამ უბედურების შემ-
 დებ, იმ დაწვეული საფლად რაღას შედგომანებოდა,
 და თუ ვითმენდი ჩემ შეურაცხყოფულ ბრბოთა ხროვაში
 უთუხას, ლევანის სიუფარულით. რაკი იმხანც მიღალატა,

იმის ჯვრის წერის მეორე დღესვე, შვილებით სამოკვლ
 ქალაქში. მინდოდა თავა მომეკლა, მაგრამ შვილებისათ-
 ვის აბა რა შეუო. დაფიქრავე შეიღ-ბაზიან, სარდაფი
 და ჩემი მცირე ბარგი-ბარხანით მოვითავსე წესტან,
 აშმორებულ სადგომში. ბავშვებს სახლში ვტოვებდი, მე
 კი აქ-იქ სახლებში დავწახწალებდი ღუკმაშურის საშოგ-
 ნელად. ზოგან მატელს ვწეწდი, ზოგან ბუშბულს ვარ-
 ხეუდდი, ზოგან ვრეცხდი, ვაუთაფებდი, ვაკერებდი თეთ-
 რულს, წინდებს ვჭროვდი, საჭმელს ვაკეთებდი და ამ
 შრომის მცირე სასიდელო სახეურად მშვიერ-ტიტველ
 შვილებს ვარჩენდი და ვირჩენ თაკს ღვთის მადლით, ბედს
 არ ვემდურა და იმის შემდეგ, რაც გადამხდა, რაც მე
 ჭირი და ვარამი გამოვიარე კხლანდელი ცხოვრება ჩემ-
 თვის თუ არა, შვილებისათვის მაინც ძვირფასი მგო-
 ნაა.

— ლევანო? ლევანო არ გავგონებოა განა, შეკვიითხე
 თანაგრძნობით.

— რა ვქნა რომ მაგონებოა, ღმერთმა ამატიოს ჩე-
 მი დალატი და მე კი ცუდა არა მაგონებოა რა იმისი:
 თუ კარგი იყო რამ ჩემ ცხოვრებაში — ისევ იმის წეს-
 ღობით, თარემ სხვა რა მინახავს, გაათავა სატომ და
 მატარა ქუჩაში ჩაუხვია

მე აღარ ვავედევნე, რაკი ვგრძნობდი, როგორ უძ-
 ხელებოდა და აღელვებდა ძველი ამბების მაგონება.

ან. კაპანაძისა.

ხელოვნება, როგორც ფაქტო- რი საზოგადოებრივ ცხოვრე- ბისა

არიან ერები, რომელთა ძლიერება მარტო
 კულტურულ ძლიერებით არ განიზომება. ძლიერი
 ფლოტი, დიდი ჯარი, განვითარებული ეკონომიური
 ცხოვრება და ბოლოს ძლიერი თანამედროვე სახელ-
 მწიფო ორგანიზაცია — აი მთავარი ძალა მათი, რო-
 მელიც ჰქმნის მათ პრესტიჟს და ძლიერებას. მაგრამ
 არიან ერები, რომლებიც მოკლებულ არიან ყველა
 ამ ნივთიერ ძლიერებას და მაშინ მათი ძალის გა-
 მომსახველი კულტურის ისეთი სფეროებია, როგორიც
 არის მეცნიერება და ხელოვნება. ასეთ ერებს ეკუთ-
 ვნიან პატარა ერები, რომლებიც ისტორიულ, პო-

ლიტიკურ, კლიმატიურ და სხვა გარემოებათა გამო, ყოველივე სახსარს იყვნენ მოკლებულნი—შექმნათ ძლიერი სახელმწიფო და, პირიქით, მუდამ განსაცდელში იყვნენ ცხოვრების გზაზედ, რომელიმე ვეშაპ სახელმწიფოს არ გადაეყლაპა, არ ჩაენთქა, ან არ აღეგავა მიწის პირიდან. ისტორია გვიჩვენებს, რომ ბევრი ასეთი პატარა ერი მოიხპო. მაგრამ თუ კიდევ სადმე შეინახა თავი პატარა ერმა—მხოლოდ მაღალ და განვითარებულ კულტურის სამუალებით და ძლიერის ხელოვნებით. არის ბრძოლის ისეთი იარაღები, რომლებიც ისე არა გრგვინავენ, როგორც თოფ-ზარბაზნები, მაგრამ მათი მპყრობელი ძალა მით უფრო დიდია. ბევრი პატარა ერი უკვე გაუთანასწორდა დიდსა და მძლავრ ერებსა და თუ მაგ., გერმანიის კულტურული ძლიერება ნახევრად ხმლით არის შექმნილი, სამაგიეროდ პატარა სკანდინავია უბრალო წერა-კითხვის მკოდნე მოქალაქემ აიყვანა თანამედროვე კულტურულ სიმაღლემდე.

ფრიად მრავალ-ფეროვანი და საინტერესოა ევოლიუცია ევროპის კულტურისა და ისტორია წარსულის ცხოვრებისა, მართო ომების და სისხლის ღვრის პოეზია არ არის. ძლიერ გერმანიის ჩრდილოეთ სამხრეთზე მოსახლეობს პატარა სახელმწიფო—დანია, რომლის კულტურა არაფრით ჩამოუვარდება გერმანიისას. მაგრამ, აბა გადაათვალიერეთ ისტორია ამ ორი სახელმწიფოსი. თავიანთ მაღალ კულტურას მათ მიაღწიეს სულ სხვა და სხვა გზით და ნათელ ჰყვეს, რომ ცხოვრება ამოცანაა, რომლის ახსნა, სხვა და სხვა სამუალებით არის შესაძლებელი. აიღეთ ისტორია გერმანიისა—ეს არის ისტორია ომებისა, ისტორია რეფორმაციისა, მუშათა ბრძოლისა და ინდუსტრიისა. გერმანიის ცხოვრება სავსეა გენიოს ადამიანებით, ძლიერ პიროვნებით, რომელთაც ხელში მძიმე ჩაქუჩი ეჭირათ და თავის ხმაურობით ყველას აყრუებდნენ. სტეხავდნენ არა მართო კლდე-ღრეებს, რკინის გზების გამოსაყვანად, სტეხავდნენ და ამტვრევდნენ თვით ისეთ ღვთიურ ქმნილებას, როგორიც არის ადამიანის თავის ქალა, რომ შიგ ჩაეწყოთ ახალი იდეები, სწორე აზრები. სამაგიეროდ, რას წარძოადგენდა დანია—ეს ერთი კიკნა სახელმწიფო? საუკუნეთა განმავლობაში იგი ადგა თავის ჩუბ ცხოვრებას და გადმოდიოდა თავის საზღვრებს მხოლოდ მაშინ, როცა მას აიძულებდნენ, როდესაც საზოგადო პოლიტიკური კონიუნქტურა არღვევდა ამ საზღვრებს და ევროპას ევლინებოდა საშიშარი აჩრდილი საერთა-შორისო ომისა. და ვიდრე ევროპის ერთა ძლი-

ერება მართოდენ იარაღით განისაზღვრებოდა, დანია მუდამ გაქვლილი და ჩრდილ მიყენებული სახელმწიფო იყო, რადგან ფიზიკური ძალი მას არა ჰქონდა. თვით ადამიანებიც კი არ ეფელდნენ მაშინდელ დანიას ძლიერ პიროვნებად. მას არ ჰქონდა ძლიერი პიროვნებანი, რომლებიც წინააღმდეგ სტიქიონისა, ჰქმნიან ახალ ცხოვრებას. და მართლაც სწორეა აზრი ერთ ევროპიელ მწერლისა, რომ ყველაზედ სახელ-განთქმული დანიელი—ჰამლეტი იყო, ესე იგი ჰამლეტი ლიტერატურული და ისიც შექმნილი არა თვით დანიის ლიტერატურისაგან, არამედ შექსპირის მიერ. აი, როგორი იყო ისტორიული ცხოვრება დანიისა. მაგრამ ცხოვრება შეიცვალა, უხეშმა ფიზიკურმა ძალამ, ომებმა და სისხლის ღვრამ გზა დაუთმეს კულტურულ მოღვაწეობას, მეცნიერებას, ხელოვნებას, ლიტერატურას, ინდუსტრიას და პარლამენტარიზმს და დანია გაუთანასწორდა კულტურულად გერმანიას. ის კულტურული მუშაობა, რომელიც წაუშდვარა დანიამ თავის ცხოვრებას, მრავალ-ფეროვანია, მაგრამ ყველაზედ დიდი როლი ამაში ლიტერატურამ ითამაშა. თუ მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში ყველაზედ სახელ-განთქმული დანიელი ჰამლეტი იყო, ეს ფრიად ეგზოტიური და მისტიური ლიტერატურული ქმნილება—იგი ამაყობს ეხლა ლიტერატურულ და ხელოვნების ტალანტებით და გეორგ ბრანდესი—სახელ-განთქმული დანიელი კრიტიკოსი, ნამდვილი შემქნელია დანიის ძლიერებისა. გეორგ ბრანდესი და მისი მომდევნო მოღვაწეები იყვნენ სწორედ ის მთმავარ-სარდლები, რომლებმაც დანია ევროპის კულტურულ სახელმწიფოთა და ერთა წრეში შეიყვანეს.

ნორვეგია უფრო უაღრეს მაგალითს წარმოგვიდგენს იმისას, რომ ლიტერატურა და ხელოვნება თანამედროვე ცხოვრებაში დიდ მნიშვნელობას იძენს და მრავალ შემთხვევაში სოციალურ და პოლიტიკურ ფაქტორთა მაგიერობასა სწევს. რა იყო ნორვეგია? კლდიანი ქვეყანა, რომლის შესახებ კაცობრიობამ მხოლოდ ის იცოდა, რომ ამ კლდიან ქვეყანას ჩრდილოეთით ფიორდები აქვსო. პოლიტიკური კონიუნქტურა ნორვეგიისა იგივე იყო, რაც სხვა პატარა ერებისა. იგი გახდა მსხვერპლი შვეციის ოდესღაც ყოფილ ძლიერებისა და თუმცა გარემოება აღარ ამართლებდა მდგომარეობას, თუმცა თვით შვეცია აღარ იყო ძლიერი, მაგრამ პოლიტიკური ბატონობა მისკენ იყო გადასული და ადრე თუ გვიან დინასტიული საკითხი, შესაძლებე-

ლია, პოლიტიკურ საკითხად გადაქცეულიყო და ნორვეგიას თავისუფლება დაეკარგა. ეს არ მოხდა, ნორვეგია გამოეყო შვეციას, მაგრამ ფრიად საინტერესოა, რით მოახერხა ეს ნორვეგიამ? არა ომებით და სისხლის ღვრით! და აქაც, როგორც დანიაში, გენერლების და მინისტრების როლი ლიტერატორებმა და ხელოვნების წარმომადგენლებმა შეასრულეს. იბსენამდის ნორვეგია და მისი კულტურა უცნობი იყო ევროპისთვის, მაგრამ გაჩნდა იბსენი, მას მოჰყვნენ სხვა მწერლები და ევროპა მოიხიბლა ნორვეგიის ლიტერატურით. ერმა სიამაყე იგრძნო, მან შეიგნო რა საუნჯეს ჰფარავდნენ ეს გაციებული კლდეები, მან შეიყვარა თავისი სამშობლო სიამაყით, იცნო თავისი თავი, როგორც სწორი დედამიწის ზურგზედ და როცა დადგა დრო, ნორვეგიას უფრო მეტი ავტორიტეტი ჰქონდა, ვიდრე შვეციას. იგი ჩამოშორდა შვეციას ისე, რომ ამ უკანასკნელმა წინააღმდეგობაც ვერ მოახერხა.

მაგრამ, თუ რა ძლიერი ფაქტორია ხელოვნება თანამედროვე ცხოვრებაში, ამის უფრო უკეთეს მაგალითს წარმოადგენს ჩეხიის ცხოვრება. შეხედეთ ჩეხიის რუქას და თქვენ შეგაშინებთ ბედი ამ ხალხისა! იგი გარშემორტყმულია გერმანელ ძლიერ სახელმწიფოებით, დიდის კულტურით და გაწვრთნილის ჯარით. ჩეხიის ცხოვრებაში ბევრი რამ არის შესასწავლი სხვა პატარა ერებისთვის. ჩეხია ეხლა ის აღარ არის, რაც იყო ამ ორმოცდაათი წლის წინად, მაგრამ რაც იყო იგი უწინ, ამას შეუძლიან ადამიანი ერთსა და იმავე დროს სასოწარკვეთილებაშიც ჩააგდოს და გულში იმედიც აღუფრთოვანოს. მართალია მას არა აქვს ისეთი ძლიერი ლიტერატურა, როგორც ნორვეგიას და დანიას, მაგრამ ჩეხებმა ყურადღება ხელოვნების სხვა დარგს მიაპყრეს და თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ, მუსიკა იყო ჩეხიაში ის ფაქტორი, რომელიც ერის აღორძინებას საძირკველი ჩაუყარა. ჩეხიის კომპოზიტორები დვორჟაკი და სმეტანა, რომელთაგან ერთი უბრალო მელორე იყო და ნოტები და საზოგადოთ წერა-კითხვა პირველად თვრამეტის წლისამ შეისწავლა — ნიჭით ისეთი ძლიერები არ იყვნენ და ვერც ისეთი მსოფლიო სახელი მოიხვეჭეს, როგორც იბსენმა და ბრანდესმა, მაგრამ მათ შეჰქმნეს სამაგალითო ჩეხური მუსიკა და პრაგა, ჩეხიის დედა ქალაქი, მუსიკალურ ცენტრად აქციეს. — მუსიკის წყალობით პრაგამ მთელი ევროპის ყურადღება დაიმსახურა; ჩეხებს დაუწყეს ცქერა, როგორც ევროპიულ ერს და მუსიკის მასწავლებლები, რომელთაც

იძლეოდა ჩეხია — უპირველესი პროპაგანდისტები იყვნენ ჩეხურ კულტურისა. და თუ მართალია, რომ ოდესღაც საყვირებმა იერიქონის კედლები დააქცვეს, ჩეხურმა მელოდიებმაც სწორედ ეს კედლები დაანგრეს. მათ პირველებმა დაანგრეს ის კედლები, რომლებშიაც იბრჩობოდა ჩეხია და პირველებმა შეჰქმნეს კულტურული წარმოდგენა ჩეხიაზედ; და ამით აღფრთოვანებული ხალხი, გულმოდგინედ შეუდგა თავის პოლიტიკურ-ეკონომიურ ცხოვრების გაუმჯობესებას.

ასევე ითქმის სხვა ერებზედაც; ტკბილი მალოროსიული მელოდიები პირდაპირ პოლიტიკურ პროპაგანდის როლს ასრულებენ და აღვიძებენ რა პატრიოტიზმს თვით მალოროსებში, იმავე დროს ყველა: აშკარად ეუბნებიან, რომ ცოცხალია კიდევ მალოროსთა ხალხური სული, რომელიც ოდესმე სხეულს შეისხავს.

ყველა ზემონათქვამიდან, რასაკვირველია, არ შეიძლება იმის დასკვნა, რომ ზემოაღნიშნულმა ერებმა მხოლოდ ლიტერატურით და მუსიკით მიაღწიეს თავის პროგრესს. ისინი ბედნიერები არიან კიდევ იმით, რომ ანვითარებდნენ ცხოვრების სხვა დარგებსაც, მაგრამ ღრპად უბედურნი იქნებიან ეს ერები, რომლებიც ვერ შეიგნებენ ხელოვნების დიდ მნიშვნელობას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ხელოვნება და ლიტერატურა საქართველოსი ძველია, ისე ძველი, ვით თვით საქართველო და ისინი მუდამ ქართულ კულტურის მაჩვენებელი იყვნენ. დაეცა საქართველოს პოლიტიკური ორგანიზმი და მისი ხელოვნება და ლიტერატურა ამ ნანგრევებში მოჰყვნენ. საჭიროა, ამ ნანგრევთა გადაწმენდა, საჭიროა ამ აკლდამის ახსნა, რომ სხეული ხალხისა, როგორც ცოცხლად დამარხული, განთავისუფლებულ იქმნას. და ეს მოვალეობა უმთავრესად ლიტერატურამ და ხელოვნებამ უნდა იკისროს. ჩვენი თქმულებანი ისევე პოეზიით სავსენი არიან, როგორც ნორვეგიული „საგები“, ჩვენი ხალხური მელოდიები — ისევე თვალ-წარმტაცი და ნაზნი არიან, როგორც ჩეხური ჰანგები და ამ მხრივ ჩვენს თაობას მრავალი საქმე აქვს გასაკეთებელი, საჭიროა ცოდნა, საჭიროა ნიჭი, რომ ეს მოხდეს, მაგრამ ყველაზედ მეტად საჭიროა შეგნება და თანაგრძნობა, რომ ნიჭითა და ცოდნით აღჭურვილი ხალხი უშიშრად ჰქმნიდეს თავის საქმეს.

უკანასკნელი ამბები

ახალი ქართული შენობა. როგორც მოეხსენება ჩვენს მკითხველს, თბილისის სათავად აზნაურო ბანკი შეუდგა კიდევ საკუთარ ახალ შენობის აგებას, რისთვისაც გადადებული აქვს 400,000 მანეთამდის (ადგილის შესაძენი და საამშენებლო თანხა). ამ ახალ შენობის პროექტი დამტკიცებულია კიდევ ბანკის გამგეობის და ზედამხედველ კომიტეტისაგან. სამწუხაროდ, დამტკიცებულ პროექტს მთლიანი ხასიათი არა აქვს; იგი შეკოწიწებულია რამდენიმე სხვა და სხვა პროექტისაგან და როგორც კომპეტენტურ წრეებში ამბობენ, ხსენებული ახალ ქართულ ბანკის პროექტი არც გარეგნობით (სტილით) არც შიგნითი მოწყობილობით საკმარისად ვერ აკმაყოფილებს საბანკო შენობის მოთხოვნილებათ. არ ვიცით რამდენად მართალია ეს ეჭვები, მაგრამ თუ გავიხსენებთ იმას, რა დაწყევლილი ბედი სდევნის ქართულ საამშენებლო საქმიანობას (ქართული თეატრი, ქართული გიმნაზია, ილია ქავჭავაძის ძეგლი, თავის მრავალ არქიტექტურულ და საამშენებლო ნაკლებობას), რომელმაც აუარებელი ფული წაიღო, მაგრამ არაფერი შესანიშნავი ან მკვიდრი შენობა არ შესძინა ქართულ საზოგადოებას, ამ ახალ ეჭვებმაც არ უნდა გაგვაკვიროს.

მართალია, პროექტზე ლაპარაკი ეხლა ნაგვიანვეია, რადგანაც მუშაობას კიდევ შეუდგნენ, მაგრამ უდროო არ იქნება ამ საქმის მოწყობის სხვა რიგის ნაკლებად მივუთითოთ. საამშენებლო კომისიაში, რომელსაც ჩაბარებული აქვს ბანკის შენობის ბედი, მარტოდ მარტო სამი პირია არჩეული: ბანკის გამგეობის თავმჯდომარე უგანათლებულესი თავადი მ. გრუზინსკი და ორიც ზედამხედველ კომიტეტის წევრი თავ. ივ. ბარათაშვილი და თავ. დავ. ჯორჯაძე. მათ შორის თავ. მ. გრუზინსკი ისეა დატვირთული ბანკის ჩვეულებრივი საქმით, რომ კომისიაში მუშაობას ვერ შესძლებს; თავ. ი. ბარათაშვილს და დ. ჯორჯაძეს კი, რასაკვირველია, ძალიან გაუძნელდებათ ამ რთულ საქმის მარტოდ გაძლოდა, როგორც გაუძნელდათ ეს, როცა ისინი ქართულ თეატრის შენობის საქმეს უძღვებოდნენ (თუ არ ვცდებით ი. ბარათაშვილი და დ. ჯორჯაძე ქართულ თეატრის საამშენებლო კომიტეტის ორი აქტიურთაგანი წევრნი იყვნენ). ბევრი შეცდომები იყო მაშინ, შესაძლოა ეს შეცდომები კვლავ განმე-

ორდეს, თუ მათ არ მიეშველებათ კიდევ რამდენიმე მკოდნე პირი. მაგალითად, თუ მართალია ის, რომ ვითომ მათ ბანკის შენობის მასალების მიმღებად მიუწვევიათ თავ. ნ. ვახვახიშვილი (ყოფილი ვაჭრის მაზრის უფროსი) ეს პირველი და დამდამტკიცებელია, რადგანაც დარწმუნებულნი ვართ, რომ თავ. ვახვახიშვილს ამ ფრიად სერიოზულ საქმეში, როგორც საამშენებლო მასალების გასინჯვა და მიღებაა, ბევრი არა უნდა გაეგებოდეს რა. შესაძლოა, ამ კომისიას უნებლიედ სხვა შეცდომებიც მოუვიდეს და ბანკის სახლიც ისეთ დანაის უძირო ქვევრად გვექცეს, როგორც ს. აზნაურო გიმნაზია. ან ისეთ არქიტექტურულ „გაუგებრობად“, როგორც ქართული თეატრია. ჩვენის აზრით, ბანკის გამგეობა მოვალეა უფრო აქტიურად უვლიდეს საკუთარ შენობას, რომ საქმე თავში საცემი არ გაუხდეს თვით ბანკს ღ. ქ. საზოგადოებას. ნამეტნავად სიფრთხილე ჰმართებთ ამ საქმის გამძლოლთ იმ მაგალითების შემდეგ, რომელნიც... ამართულან კი, მაგრამ დღესაც გულს აწყლოლებენ უნუგეშო მდგომარეობით. და, ჩვენის აზრით, საქმის სასარგებლოდ, ხსენებული კომისია უნდა შევსებული იყოს კიდევ 3-4 მკოდნე კაცით, და არა მარტო ბანკის მართველობის, არამედ ბანკის რწმუნებულთა წრიდანაც, რადგან ეთიკასაც მოკლებულია, რომ ამ შენობელი საზოგადო დაწესებულებისა, იმავე დროს პასუხის მგებელიც იყოს. მხოლოდ, ყოველ შემთხვევაში კი ამ შენობის საქმის პასუხის მგებელი თავის თავის წინაშე ბანკის გამგეობა არის. თუ რამე გაფუჭდება, მას მოეთხოვება ამიტომ საქიროა გამგეობამ ეხლავე უზრუნველჰყოს ამ ძვირფას შენობის კეთილი ბოლო.

სიღნაღის საურთი-ერთო ნდობის საზოგადოებას სახელმწიფო ბანკმა (თბილისის განყოფილებამ) 10,000 მანეთის კრედიტი გაუხსნა. ეს დადგენილება თბილისის განყოფილებისა გაგზავნილია პეტერბურგში, ცენტრალურ მართველობაში, დასამტკიცებლად.

საპოლიტეხნიკუმო ადგილისათვის სადებუტატო საკრებულოს საბურთალოზე მოუგროვებია 294 დესეტინა მიწა. ყოველ შემთხვევაში მზადა აქვს და შეუძლიან კიდევ მიაწოდოს პოლიტეხნიკუმს ზედმეტი 50 დესეტინა.

საადგილ-მამულო კომისიის ანგარიშებიდან სჩანს, რომ კომისიას ნ წლის განმავლობაში მოუ-

რიგებია 158 საქმე მიწის სყიდვა-გაყიდვისა. კომისიის შუამავლობით მამული შეუსყიდნია 9,994 კომლ გლეხკაცს, ზომით 38,438 დესეტ. 1,712 ოთხკ. საე., ღირებული 1.851,082 მ. 17 კაპ.

1912 წელს კომისიამ მიწის სყიდვაში უშველა 172 კომლს, რომელთაც შეიძინეს 1,853 დეს. 427 ოთხკ. საე. 35,690 მან. 70 კაპ. ღირებული. მათ შორის მიეშველა სესხით: ამხან. „საქობოს“ — 1,700 მან., ამხან. „დიდველას“ — 400 მან. და გლეხ რაჯაბაშვილებს — 740 მან.

მასთან ერთად გასცა სესხები: შევენახეთა საზოგადოება „კახეთს“ — 40,000 მან., მერძვეეთა ამხანაგობა „ანკარას“ — 300 მანეთი, მერძვეეთა კოოპერატიულ ამხანაგობა „ლილოს“ — 10 00 მანეთი, ცნობილ მეხილე ს. ს. ხეთაგურს სამაგალითო ხილის სანერგის მოსაწყობად 3,000 მან. ქართულ სამეურნეო საზოგადოებას — 7,500 მან. და ყაზბეგის საქსოვ სკოლას — 300 მანეთი. (ორი უკანასკნელი თანხა გაცემულია დაუბრუნებლად).

მომვალ კვირას 23 თიბათვ ს სადებუტატო საკრებულოში შესდგება თავად აზნაურთა საგუბერნიო ყრილობა.

განსახილველი საგნები ამ ყრილობისა მეტად საყურადღებოა:

1. მოხსენება დამატებით ხელშეკრულებზე და კახეთის რკინის გზის აქციების შექმნაზე.
2. მოხსენება პოლიტეხნიკუმისთვის მიწის შექმნის შესახებ.
3. საკითხი სანადელო მიწის გამოსყიდვაში მიღებული ფულის ნაწილის საერთო საქმეებისთვის მოხმარებისა.
4. მოხსენება დიმიტრი ივანეს ძის ყიფიანის ხსენების უკვდავ ყოფის შესახებ.
5. მოხსენება სათავად-აზნაურო სახლის უკეთესად ექსპლოატაციისა.
6. საკითხი საადგილ-მამულო კომისიის რეორგანიზაციისა.
7. კომისიის მოხსენება — სათავად-აზნაურო კასის რევიზიის შესახებ.
8. 1912 წ. ანგარიშის განხილვა და 1913 წ. ხარჯთ-აღრიცხვა.
9. მოხსენება - თავ. კ. ი. ბაგრატიონ მუხრან-ბატონის ანდერძით თავად-აზნაურობისთვის დატოვებულ მიწების შესახებ.

სომხები აღმოსავლეთ საქართველოში

ჩვენს ჟურნალს არა ერთხელ აღუნიშნავს ის ფაქტი, რომ აღმოსავლეთ საქართველოსთვის უცხოელებს განსაკუთრებული ყურადღება აქვთ მიქცეული და დღითი-დღე მათი რიცხვი აქ იზრდება და მრავლდება; მეტადრე იმ რაიონებში, სადაც ქართველობის მაჯა სუსტადა სცემს. თუ ხსენებულ

რაიონებში სომხების მცხოვრებთა სტატისტიკას მივმართავთ და ამისათვის შევადარებთ ორ წელს — 1886 წ. და 1911 წ. — ამაში ნათლად დავრწმუნდებით. მასთან ერთად ცხრილში ვაჩვენებთ შესადარებლად ქართველ მცხოვრებთა რიცხვსაც.

	1886 წ *)		1911 წ *)	
	ქართველი	სომეხი	ქართველი	სომეხი
თბილისის მაზრა (ქ. თბილისი)	57,552	49,364	98,125	129,420
ახალციხის „ — — —	23,188	15,042	8,224	28,996
ახალქალაქის „ — — —	3,741	46,284	6,806	76,446
ზორჩალოს „ — — —	4,173	27,188	7,937	65,591
სულ . . .	88,654	137,878	121,092	300,453

ეს ცხრილი გვიჩვენებს, რომ 25 წლის განმავლობაში ქართველ მცხოვრებთა რიცხვა იმატა

32,438 კაცი, მაშინ როდესაც სომეხთა რიცხვა 162,575 კაცი. სომეხთა რიცხვი დღეს 2 1/2-ჯერ აღემატება ქართველობას, სამხრეთ-აღმოსავლეთის

*) „Кавказские календари 1897 და 1913 წ.

კუთხეში, ამ საუკეთესო და შესანიშნავ საქართველოს ნაწილში, თავის სამი ქალაქით—თბილისით, ახალქალაქით, ახალციხით.

რა გასაკვირველია ეხლა რომ ყველაფერი ამ კუთხისა სომხების ხელშია? და თუ მათი ზრდა მომავალშიაც ამ პროგრესიით გაგრძელდა (ამაში კი დარწმუნებულნი ვართ, რადგანაც დღეს ოსმალე-

თის სომხებს მთავრობამ ამიერ კავკასიის კარები გაუღო და გზაც უჩვენა: „საქართველოში“ მთელი აღმოსავლეთი საქართველოც მალე ქედს მოიხრის და საბოლოოდ დაშნაკაცაქანების ყრუს და მსხინელ ყმად გადაიქცევა.

S.

საკოოპერაციო კურსები

ქართული სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება შეუდგა მოკლევადიან საკოოპერაციო კურსების მოწყობას ქ. თბილისში. ნებართვა გუბერნატორისაგან უკვე მიღებულია და საზოგადოება უგზავნის

კიდევ ჩვენს კოოპერატიულ დაწესებულებათ—მოწოდებას და პროგრამას, რომელიც ქვევით მოვეყავს.

ქართული სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება

თბილისი, 12 ივნისი 1913 წ.

ამა წლის ივლისში ქართული სამეურნეო საზოგადოება მართავს ქ. თბილისში კოოპერატიულ კურსებს.

კურსები მოკლე ვადიანია და გაგრძელდება სულ ათს დღეს 15—25 ივლისამდის.

კურსებზე წაკითხული იქნება ლექციები კოოპერაციის სხვა და სხვა საკითხებზე, ხოლო უმთავრესი ყურადღება აქვს მიქცეული სასოფლო-სამეურნეო და საკრედიტო კოოპერაციას!

ლექციებს წაიკითხავენ რუსულად და ქართულად. ლექტორებად მოწვეულნი არიან როგორც რუსეთის ცნობილი ლექტორები, ისე ადგილობრივი ლექტორებიც.

ლექციები განზრახულია სოფლის ინტელიგენციისთვის და უმთავრესად იმათთვის, ვინც ხელმძღვანელობს კოოპერატიულ დაწესებულებათ, ან ასეთ ხელმძღვანელობას აპირებს.

ამისათვის სამეურნეო საზოგადოება ეცდება სოფლიდან ჩამოსულ პირთ ყოველგვარი დახმარება გაუწიოს, რომ თბილისში ცხოვრება ათი დღის განმავლობაში ძვირი არ დაუჯდეთ. ამათ შეეძლება უფასოდ მოსმენა ყველა ლექციებისა (გადახდებათ მხოლოდ საანგარიშო ბლანკებში ათი შაურიდან ერთ მანეთამდე). საზოგადოებას ნაშოვნია აქვს 40 კაცისათვის უფასო ბინა და საშუალება ექნება ამ 40 კაცს სასმელ-საჭმელი მიაწოდოს დღეში არა უძვირეს 30 კაპ. თითოს.

რადგანაც უფასო ბინის და შეღავათიან პირობებში საჭმელ-სასმელის მიმღებთა რიცხვი განსაზღვრულია, საზოგადოება სთხოვს კოოპერატიულ დაწესებულებათა გამგეობებს და იმ კერძო პირთ, ვინც სოფლიდან კურსებზე ჩამოსვლას მოისურვებს, შემოუთვალოს ეს საზოგადოებას (ადრესი: Тифлисъ, Барятинекая 5, Грузинскому Обществу Сельскаго Хозяйства) არა უგვიანეს 1 ივლისისა. თუ სოფლიდან ჩამოსულთა რიცხვი 40 კაცზე მეტი აღმოჩნდა, უფასო ბინაზე დგომის უპირატესობა მიეცემათ იმათ, ვისი განცხადებაც უფრო ადრე იქნება მიღებული.

კერძო მსმენელთათვის ყველა ლექციების მოსმენა ეღირება 2 მან. ან თითო ლექციისა (1-2 საათი) 20 კაპ.

პ რ ო გ რ ა მ ა კ უ რ ს ე ბ ი ს ა :

1. კოოპერაციის განვითარება, 4 საათი (ქართულად) ლექტორი სვ. რ. ვახვახიშვილი.
2. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია, 8—12 საათი (რუსულად). ლექტორი ა. ევლოკიმოვი.

- 3. წვრილი კრედიტის დაწესებულებანი, 6-7 საათი (რუსულად) ლექტორი ა. ა. ორლოვი.
- 4. ანგარიშის და საქმის წარმოება წვრილი კრედიტის კოოპერატ. დაწესებულებებში—12 საათი (ქართულად) ლექტორი კ. პ. კანდელაკი. და ა. მ. კახელაძე.
- 5. მომხმარებელი საზოგადოებანი 5--6 საათი (რუსულად) ლექტორი ა. ა. ორლოვი.
- 6. კოოპერატიული მოძრაობა საქართველოში—4 საათი (ქართულად) ი. გ. ქუთათელაძე.
- 7. ჩვენი ეკონომიური ცხოვრება და კოოპერაცია—3 საათი (ქართულად) დავ. ვ. ვაჩნაძე.

ქართულ სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების საბჭო.

ჩვენ ძლიერ მოხარულნი ვართ, რომ ქ. ს.—მეურნეო საზოგადოება ამ პრაქტიკულ გზის დაადგა და იმედი გვაქვს არ შეუშინდება პირველი ნაბიჯის მოსალოდნელ სისუსტეს და შეცდომებს. უნდა მოვლოდეთ, რომ საზოგადოება და არსებაც მხარს დაუჭერს ამ ფრიად საგულისხმოვს საქმეს და მსმენელებსაც ბევრს მოიხიდავს, რაც ისე საჭიროა ეხლა,

რაც ჩვენში მეტად გაძლიერდ საკრედიტო კოოპერაცია და თანდათან იზრდება კოოპერაციის სხვა დარგებ-ც. ჩვენის მხრით, ჩვენც მოუწოდებთ ყველა საკოოპერაციო დაწესებულებათა გამგეთ და ვთხოვთ სხვა გაზეთებსაც გადაბეჭდონ ქ. ს.-სამეურნეო საზოგადოების მოწოდება.

თხოვნა ქართველ მაჰმადიან ოჯახისა

სოფელ აწყურში მოსახლეობს ერთი ბეგი (თავადიშვილი), ქართველი მაჰმადიანი. რომელიც თავის შვილებს ზრდის გორის სამასწავლებლო სემინარიაში. მისი შვილები შესაფერად ლაპარაკობენ და სწერენ ქართულს და გულითაც ქართველნი არიან. ამავე ბეგს ჰყავს 11-12 წლის ქალი, რომელიც სწავლობს აწყურის საეკლესიო სკოლაში, საცა მასწავლებლად იმყოფება მღვდელი ევრემ ინასარიძე, რომლის მეცადინეობით, ბილილოსთან ერთად (სახელი ბეგის ქალისა) სხვა მაჰმადიანი ქართველებიც სწავლობენ, სხვა საგნებთან ერთად, ქართულსაც. თვითონ ბილილო ნიჭით საესე და სწავლის წყურვილით გატაცებული გოგოა და დიდი მოყვარული ქართული წიგნებისა.

ამ ბავშვს, ძლიერ სწყურიათ სკოლაში სწავლის გაგრძელება. რადგან თვით აწყურის სკოლას ბილილო მალე ამთავრებს, მამისა და ძმების აზრით სახლში ჯდომა ხელს არ მისცემს.

მამაც და თავის ძმებიც დიდი მოსურნენი არიან, ეს ბავშვი რომელიმე ქართულ სასწავლებელში მიაბარონ, რადგან არა სურთ ბილილოს თათრულ-რუსულ სკოლაში აღზრდა: ამბობენ, ჩვენ ქართველები ვართ და გვსურს ჩვენი შვილი

ისეთ სკოლაში აღზარდოს, საცა განსაკუთრებით ქართველები იქნებიან და ქართულსაც ასწავლიან.

მამის, მეტადრე ძმის სურვილია, ბილილო მონასტერში აღზარდოს, რადგან ცხოვრება იქ უფრო კარჩაკეტილია და მაჰმადიანთა ჩვეულებით, იმათ ქალს ამისთანა ცხოვრება უფრო შეჰფერისო. მხოლოდ იმას იხვეწებიან, ოღონდ რჯულს ნუ შეუტყვლით და ქართული აღზრდა მიეცითო. ეს თქვენთვისაც და ჩვენთვისაც მით უფრო სასარგებლოა, რომ „ჩვენი მამები დაინახვენ, რომ იმათ შვილებს ქართველი ქრისტიანები არ ნათლავენ, არა სურთ იმათი გაქრისტიანება და მაშინ ისინიც გაჰბედავენ; დარწმუნებულნი რომ მათს სინწმინდეს ხელს არ შეახებენ,—და თავიანთ შვილებსაც დაუწყებენ მიბარებას ქართულ სკოლებში, და ეს,თუ თქვენ გულწრფელადა გსურთ, რომ ჩვენ ქართული ლაპარაკი არ დავივიწყოთ, ქართველებს არ მოვწყდეთ,—პირდაპირი გზა იქნება მიზნის განხორციელებისადმიო“.

მართლაც, აი კიდევ ერთი მაგალითი. როცა სოფელ შურდოდან სოფ. ქართ-მაჰმისა ბატონ ალექსანდრე ყიფშიძეს სურდა წამოეყვანა იქაური მაჰ-

მადიანი ბავშვი, გვარად ხმალიძე, დედ-მამა არას გზით არ აძლევდა იმის შიშით რომ ქართველები ჩვენ შვილს წაიყვანენ, ქართულად მონათლავენ და შვილი დაგვეკარგებაო. *) მაგრამ როცა დარწმუნდნენ დედ-მამაც და სხვებიც რომ შვილი მათი არამც თუ არ მოუნათლავთ, პირიქით მათი შვილი ქართულ გიმნაზიის მეოთხე კლასში ბრძანდება ისევ თავის რჯულზე დარჩენილი, მეზობლებთან თავიც მოაქვთ: აი ჩვენი შვილი ნასწავლი გვეყავსო. მეზობლებიც, დარწმუნებულნი მაგალითით, რომ შვილი ისევ მაჰმადიანი რჩებათ, ახლა პირ იქით იხვეწებიან, წაიყვან ჩვენი შვილები—ასწავლეთო. მხოლოდ სამწუხარო ის არის, არა ვინა ჰყავთ ხელის შემწყობი, რომ იმათ შვილებს გზა გაეხსნას სწავლისაკენ.

ჩემი იქ ყოფნის დროს, სხვათა შორის ბევრს თხოვნა ის იყო, როგორმე მოგვიხერხეთ, ეს ქალი სადმე ქართულ სკოლაში მიგვაბარებინოთ და ამითი გზა მისცეთ სადმე ჩვენ ქალსაო. უფრო კი იმათი სურვილია მცხეთის მონასტერში მისცენ თავიანთი შვილი, თუ კი სარწმუნოებას არ შეეხებიან. ამბობენ, დეე ასწავლონ ჩვენ შვილს ყველაფერი, რასაც კი მონასტერში გადიან, ოღონდ რჯულს კი ნუ შეუცვლიანო.

ახალციხის მაზრიდან (ვგულისხმობ ქართველ მაჰმადიანებს) არა მგონია, რომელიმე ქალს ასწავლიდნენ სადმე და თუ ასწავლიან, ისევ ბაქოს მაჰმადიან ქალთა სასწავლებელში. ეს შემთხვევა კი ქართველმა საზოგადოებამ ხელიდან არ უნდა გაუშვას, უნდა მოახერხოს როგორმე და იმათ ქალიშვილს გზა მისცეს, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ქალი ნიჭიერია, მერე მთელ ოჯახსა სურს თავიანთ შვილის ქართულად განსწავლა და დიდი ცოდვა იქნება არ ვისარგებლოთ შემთხვევით ცოტ ცოტა მაინც მივიზიდოთ ქართველი მაჰმადიანობა საერთო-საკულტურო საქმეში. ჩვენ რომ ამ ბავშვს გზა მივცეთ, მაშინ სხვა ოჯახებიც მიჰბაძავენ იმათ მაგალითს და ეგები ცოტად თუ ბევრად, იმათ ქალიშვილებმაც დაიწყონ ჩვენ სკოლებში სწავლა. ქართულ სკოლებში აქა-იქ შეხვდები თითო-ორიოლა ქართველ მაჰმადიან მოსწავლე ვაჟებს და ქალებს კი სრულებით ვერსად ვერ შეხვდებით. და ეხლა კი, თუ ქართველი საზოგადოება მოინდომებს, ჩვენ გვეყოლება ერთი ქართველი მაჰმადიანი ქალი, რომელიც ერთ დროს დამცველი იქნება თავისი ძველი და ეხლა დაკარგული ქართული ენისა. იმედით, ამ თხოვნას ქართველ მაჰმადიან ოჯახისას, ქართველი საზოგადოება ყურადღებით მოექცევა და შვილს შეუწყობს თავიანთ სკოლებში მიღებით, ქართველ მაჰმადიანთა ჩათრევას ეროვნულ ფერხულში.

ვთხოვ სხვა გაზეთებსაც, გადაბეჭდონ ეს წერილი.

იასონ კერესელიძე.

სახალხო უნივერსიტეტის გარშემო

ერთი ქალი მეკითხება: არ იცით რომელ უნივერსიტეტის სასარგებლოდ არის ეს სეირნობა, — ეხლა რომ უნდა ააშენონ, იმისათვის თუ? არა, უპასუხე მე — სახალხო უნივერსიტეტისათვის. სახალხო? განა ამისთანა უნივერსიტეტი არსებობს? მერე რას აკეთებს? თუმცა ჩემი მოსაუბრე გაკვირვებული იყო, მაგრამ, არც თუ მე მეოცა ნაკლებ: ქალაქში სცხოვრობს და არ იცის არსებობა და მოღვაწეობა სახალხო უნივერსიტეტისა. სამწუხაროდ ამის უცოდინარი ელემენტები ბევრი მოიპოვება ჩვენში. შეიძლება იფიქრონ — ალბად არაფერს აკეთებს სახ. უნივ. და იმიტომაც არ იცნობენო. მაგრამ შემცდარი აზრია, რადგან სახ. უნივერსიტეტი მუყაითად მუშაობს და მიზეზი უყურადღებობისა უფრო სხვა მგონია. საზოგადოება არ არის, ან უკეთ რომ ვთქვათ, ნაკლებად არის დაინტერესებული იმ ხალხით, რომლის წინაშე დიდს სამსახურს ეწევა სახ. უნივერს. მართლაც, ეს ერთად ერთი კულტურული დაწესებულებაა, რომელსაც დაუსახავს მიზნად ხალხის, დაბეჩავებული ხალხის პირ ვარამს გაეცნოს, ჩაიხედოს მათ გულში და რამდენადაც ძალა შესწევს, გასცეს პასუხი ყველა იმ კითხვებს, რომელიც ებადება მათ ცნობის მოყვარეობას.

ამ მიზნით სახ. უნივერსიტეტს აქვს საღამოს პირველ დაწყებითი სკოლები, საცა იღებენ მოწაფეთ, განურჩევლად წლოვანებისა, ეროვნების და სქესისა. 7—9 საათამდის კლასისკენ მიეშურებიან მუშაობისაგან დაღლილ-დაქანცულნი, მაგრამ სწავლისთვის მუყაითნი შრომის შვილები. ამ სკოლებში თქვენ ნახავთ 12 წ. ბავშვს 50 წ. მოხუცის გვერდზე. როგორ ეწაფებიან თითოეულ სიტყვას მასწავლებლისას! აქ ასწავლიან წერა-კითხვას, ანგარიშს, ქართულს, რუსულს, მართავენ საუბრებს

*) როგორც დანამდვილებით გავიგეთ, პირიქით პატრივცემულ ალ. ყიფშიძეს, რომელიც იმ დროს მომრიგებელ-შუამავლად იყო, ისეთ ნდობას უცხადებდნენ, რომ მშობლებმა შვილი „აჩუქეს“ როგორც გინდა ისე ასწავლეთ.

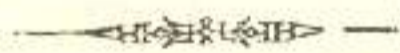

და კითხვებს და სხ., რაშიაც თვითონ მუშები გულ-
მოდგინეთ იღებენ მონაწილეობას.

სახ. უნივ. აქვს აგრეთვე სალამოს კურსები,
საცა დაიარებიან უფრო მომზადებული მუშები. აქ
ისინი ისმენენ ლექციებს მეცნიერების სხვა და სხვა
დარგიდან: ფილოსოფია, ისტორია ანატომია. ქარ-
თული ლიტერატურა, ქ. ისტორია და სხვა, რომელ-
თაც კითხულობენ მასწავლებელი ქალები და კაცე-
ბი, იურისტები და სხ. ლექციების შემდეგ იმართე-
ბა საუბარი. არსად არ შეამჩნევთ ისეთს, ცოდ-
ნისთვის გათავსებულ თვალებს, კითხვებს, რო-
გორც სახალხო აუდიტორიებში. არა ერთხელ
ეკითხები შენს თავს—რატომ ჩვენ, ამ საგნების
შესწავლის დროს, არ გვგებადებოდა ესეთი მახვილი
კითხვები, ასეთი ინტერესი სწავლისადმი. პირდაპირ
განცვიფრდება ადამიანი, თუ—სად წაუკითხავთ ამო-
დენი, ან სად უსწავლიათ. ყვირაობით იმართება ყვე-
ლასათვის ხელ-მისაწდომ ფასებში საჯარო ლექცი-
ები ქალაქის განაპირას, და აგრეთვე ზუბალაში-
ლის სახლში. იმართება ექსკურსიები ზაუხულობით.
ამ კოტა ხანში ეწყობა მუშა ქალთა მომღერალი
გუნდიც.

ერთი სიტყვით, ძალიან რომ არ გავაგრძელოთ,
აღნიშნული დაწესებულება, მთელ თავის ძალლო-
ნეს ახმარებს იმას, რომ გააუმჯობესოს უფერული,
მკრთალი ცხოვრება იმ მშრომელი ხალხისა. რომ-
ელიც შეადგენს კაცობრიობის ერთ-ერთ ბურჯ-
სა. ეხლა კი, ჩვენდა საუბედუროდ, მოტერიალუ-
რი მხარე ძალიან ცუდად არის სახ. უნივერსიტე-
ტისა. სეირნობამ სულ 15—20 მან. მოგვცა, არ-
საიდან არაფერი სახსარი და საშინელი საკითხი
დგას ჩვენ წინა: ყოფნა არ ყოფნა ამ დაწესებუ-
ლებისა და სურათი, რომ რამდენიმე ასეულ მუშას
დაეხურება სწავლის ტაძარის კარები.

ლექტორი შ — ა.

დიმიტრი არაყიშვილის კონცერტი

წარსულ შაბათს ქართულ თეატრში დიმ. არა-
ყიშვილმა კონცერტი გამართა. კონცერტმა მრავალ
საზოგადოებას მოუყარა თავი, რაც აიხსნება იმი-
თაც, რომ ჩვენი ნიჭიერი კომპოზიტორი პირველად
აცნობს ქართულ საზოგადოებას თავის მუსიკალურ
ნაწარმოებთ.

კონცერტის წინ ბ-ნ. არაყიშვილმა მოკლე და
დასაბუთებული მოხსენება წაიკითხა ქართულ მუსი-
კის შესახებ. როგორც ჩვენ შევიტყუეთ, ეს ლექცია
შესავალი იქნება იმ წიგნისა, რომელიც კონცერტ-
ხრახულია გამოიცეს მოსკოვში და შემდეგ იქ
ეხება ქართულ მუსიკას. მოხსენებამ დიდი შთაბეჭ-
დილება მოახდინა მსმენელებზედ და მომხსენებელი
ხანგრძლივის ტაშის კვრით იქმნა დაჯილდოვე-
ბული.

მეორე განყოფილებაში ბ. არაყიშვილმა ერთ-
ხმოვან ხალხურ სიმღერათა დემონსტრაცია მოახდი-
ნა, მაგრამ მთავარი ღერძი სალამოსი მესამე და მე-
ოთხე განყოფილებანი იყვნენ. მესამე განყოფილე-
ბაში შესრულებულ იქმნენ უმთავრესად ვოკალური
ნაწარმოებნი ავტორისა და საჭიროა აღვნიშნოთ,
რომ სტილისა და მრავალ-ფეროვანების მხრივ ეს
განყოფილება მეტად შინაარსიანად იყო შედგენი-
ლი. აქ იყვნენ საკუთრივ ქართული ჰანგები, აღ-
მოსავლეთური და საზოგადო-ვეროპიული. მეტად
დიდი შთაბეჭდილება დასტოვა მსმენელებზედ თამარ
დედოფლის კავატინამ და აღმოსავლეთურმა ჰანგმა
„ВЪ ЦАРСТВѢ РОУХЪ ИВИН“ როგორც ავტორი—დ.
არაყიშვილი, აგრეთვე აღმასრულებელი ქ—ნი კო-
ლოტოვისა და ბ. სარაჯიშვილი მრავალჯერ იქმნენ
გამოწვეულნი.

მეოთხე განყოფილება მთლად ავტორის სიმფო-
ნიურ ნაწარმოებთაგან შესდგებოდა. შესავალმა—
„თქუმე უება რუსთაველზედ“, ნათლად დაგვანახვა,
რომ ბ. არაყიშვილი სერიოზული და ნიჭიერი კომ-
პოზიტორია. სხვა ნომრებიც აღტაცებას იწვევდნენ
და ორკესტრისაგან გაშეორებულ იქმნენ. მშვენიერ-
რად არის დაწერილი „ლეკური“. პატარა მაგრამ
მოხდენილი „ცეკვა ესპერალდასი მსმენელთათვის
მუდამ სასიამოვნო და მოუწყინარი დარჩება. „ცეკ-
ვა ესპერალდასი“ სულ სადა მუსიკალური ფრაზაა,
იგი პატარა განცდაა ავტორისა და, რასაკვირვე-
ლია, უპრეტენზიო თხზულებად უნდა ჩაითვალოს,
ავტორის სხვა თხზულებათა შორის. მაგრამ მასში
გამოსჭვივის სწორედ ის, რასაც ეძახიან ღვთის ნა-
პერწყალს და ავტორის ნიქს, ამავე განყოფილება-
ში იქმნა აღსრულებული ივ. სარაჯიშვილის მიერ
„მგოსნის სიმღერა“ ქალთა ხოროთი და ორკესტ-
რის აკომპანიმენტით.

დასასრულ საზოგადოებამ და ორკესტრმა ხან-
გრძლივი ოვაცია გაუშართა ბ. დიმიტრი არაყიშ-
ვილს. მიართვეს ყვავილები და ნასიამოვნები და
აღფრთოვანებული საზოგადოება დიდხანს არ იშლე-
ბოდა.

რ. აე.

რედაქტორ-გამომცემელი

რ. გაბაშვილი.

